

Нігрєєва О.О.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
та міжнародного права
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ У МІЖНАРОДНІЙ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ВІД HARD DO SOFT LAW

Суверенітет держави був та залишається однією з ключових ознак сучасної міжнародної системи. Саме він визначає основні можливості держави як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Традиційно прийнято казати про права держави, властиві суверенітету. Однак останнім часом у правовій науці намітилися тенденція до іншого розуміння цього ключового концепту. Все частіше кажуть не тільки про права, а й про обов'язки суверенної держави¹. Така зміна погляду на сутність суверенітету в міжнародному праві передусім пов'язана з проблемою захисту прав людини та можливістю втручання у внутрішні справи держав із цією метою. Але, як здається, держави повинні мати обов'язки також в інших сферах міжнародних відносин, від виконання яких безпосередньо залежить гармонійний розвиток усієї міжнародної системи. Однією з таких сфер є сфера міжнародної правотворчості, яка безпосередньо пов'язана з концептом державного суверенітету. Розглянемо, як суверенітет держави проявляється у міжнародному правотворчому процесі.

Як зазначено у п. 1 Декларації принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємних відносинах,

¹ Див. Тихонов В. Суверенітет: еволюція концепта; Нігрєєва О.О. Суверенітет як обов'язок: нове розуміння концепту тощо.

Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі, що був прийнятий в Гельсінкі 1 серпня 1975 р.,

держава має право «бути чи не бути учасницею двосторонніх або багатосторонніх договорів, включаючи право бути чи не бути учасницею союзних договорів». Саме ця теза є ключовою для розуміння того, яку роль відіграє державний суверенітет у міжнародній правотворчості. Держава, що є основним суб'єктом міжнародного правотворчого процесу, має право приймати або ж не приймати участь у формуванні одного з двох основних джерел сучасного міжнародного права – міжнародного договору. Тобто від бажання держав залежить, чи будуть утворені нові норми, які б були юридично обов'язковими для врегулювання міжнародних відносин. На жаль, останнім часом усе частіше можна спостерігати небажання держав приймати участь у міжнародній договірній правотворчості, незважаючи на нагальну потребу в певних міжнародних договорах. Яскравим прикладом може слугувати відмова Росії та США приймати участь у Паризькій угоді 2015 р. до Рамкової конвенції зі зміни клімату 1992 р., яку підписали та ратифікували майже всі держави світу.

Що ж до процесів міжнародної звичаєвої правотворчості, то й у них державний суверенітет відіграє ключову роль, адже нові міжнародні звичаї можуть сформуватися тільки за умови «визнання правовою нормою» певної «загальної практики» (ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН). Таке визнання, або ж вираження *opinio juris*, на думку багатьох учених, має форму мовчазної згоди. Зважаючи на те, що в класичному розумінні міжнародні звичаї формують загальне міжнародне право та є загальнообов'язковими, згода на їх формування також має бути висловлена всіма державами. Отже, заперечення хоча б деяких держав заважає утворенню нової міжнародно-правової звичаєвої

норми. У цьому зв'язку слід згадати концепцію «наполегливого відмовника» (persistent objector), яка сформувалася у міжнародному праві з приводу практики деяких держав, чий наполегливий заперечення не дають можливості утворитися новим міжнародним звичаям. Наприклад, поведінка Японії з приводу встановлення загальної заборони вилову китоподібних.

Як бачимо, на разі держави, реалізуючи свої суверенні права та відмовляючись від участі у процесах формування нових норм міжнародного права, по суті, заважають його розвитку, що негативно впливає на весь механізм інституалізації міжнародних зносин. Однак потреба в їх урегулюванні призводить до пошуку нових форм та моделей взаємодії. Все більшого поширення у цьому контексті набуває феномен *soft law* («м'яке право»). Нині під терміном «м'яке право» розуміють сукупність різноманітних норм як правового, так і неправового характеру, що можуть міститися, як у міжнародних договорах, так і в рішеннях міжнародних організацій, якщо вони не встановлюють чітких юридичних прав та обов'язків держав й інших суб'єктів міжнародного права. До них відносять норми, що містяться у необов'язкових частинах міжнародних договорів або ж міжнародних договорів, які ще не набрали чинності, рішеннях міжнародних організацій і конференцій та рішеннях міжнародних судових органів. У цьому контексті термін *soft law* протиставляють терміну *hard law* («тверде право»), під яким розуміють саме норми міжнародного права, чия юридична обов'язковість та чіткість формулювання приписів не викликає заперечень. Зважаючи на проблеми з формуванням останніх, про які було сказано вище, держави та інші суб'єкти міжнародного права все частіше вдаються до регулювання відносин завдяки таким необов'язковим і часто дуже нечітким приписам. Існує велика кількість причин

поширення цього явища², серед яких і «більш низькі втрати суверенітету» (lower sovereignty costs). Як зазначають дослідники, «потенційно гірші результати (регулювання завдяки міжнародно-правових норм. – *Авт.*), втрата повноважень та зменшення суверенітету позбавляють держави бажання прийняти жорстку легалізацію, особливо коли це вимагає значного рівня делегування» [1, с. 436–437]. Водночас застосування soft law має значні переваги: «м'яка легалізація допомагає збалансувати конкуруючі інтереси, застосовуючи метод компромісу між державами, між приватними акторами і між державами та приватними акторами. Крім того, «м'яке право» допомагає акторам справлятися з ризиком невизначеності та враховувати різницю потенціалів» [1, с. 455].

Отже, державний суверенітет відіграє ключову роль у процесах міжнародної правотворчості. На жаль, часто він виступає тим чинником, що стримує та обмежує її, заважаючи розвитку механізмів міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин, які б установлювали чіткі та обов'язкові правила поведінки держав та інших суб'єктів міжнародного права. На нашу думку, бажаним було б, щоб держави почали розглядати суверенітет не тільки в контексті своїх прав, а й обов'язків, зокрема обов'язку приймати участь у створенні норм міжнародного права.

Іншою альтернативою врегулювання міжнародних відносин нині є «м'яке право». Його норми, хоча й не є юридично обов'язковими, але все ж таки пропонують певні моделі поведінки у сферах, які чітко не врегульовані «твердим» міжнародним правом. Зважаючи на більш низькі «втрати» чи обмеження суверенітету та інші переваги,

² Див. Abbott, K., and Snidal, D. Hard and Soft Law in International Governance; Trubek, David M. and Cottrell, M. Patrick and Nance, Mark. «Soft Law», «Hard Law», and European Integration: Toward a Theory of Hybridity тощо.

держави з більшим бажанням удаються до застосування саме такого механізму регулювання відносин між різними суб'єктами міжнародної системи.

Список використаних джерел:

1. Abbott, K., and Snidal, D. Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*. 2000. № 54(3). P. 421-456. (DOI:10.1162/002081800551280). URL: https://www.researchgate.net/publication/4770665_Hard_and_Soft_Law_in_International_Governance (дата звернення: 06.10.2018). Назва з екрана.